

DOI: 10.31548/hspedagog14(2).2023.171-180

УДК 123.1+342.733

АКАДЕМІЧНА СВОБОДА В ГУМАНІТАРНИХ НАУКАХ: ВИКЛИКИ ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ

ДОДОНОВА В. І., доктор філософських наук, професор, професор
кафедри філософії та міжнародної комунікації

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: dodonovav@gmail.com

Анотація. В статті розглядається проблема академічної свободи в трьох вимірах: розуміння академічної свободи в сучасному українському дискурсі, специфіка академічної свободи в гуманітарних науках і академічна свобода в військовий час. Значна увага приділяється обопільному впливу академічної свободи на розвиток особистості і навпаки. Методологічною базою є метод дискурс-аналізу, кейс-стаді, феноменологічний, компаративістський, історичний. Розглядається розуміння академічної свободи в роботах українських науковців, вичленовуються два напрямки аналізу академічної свободи: педагогічний та правовий. Академічну свободу розуміють як свободу викладання, свободу наукового дослідження, свободу навчання, інституціональну автономію закладу вищої освіти. В гуманітарних науках академічна свобода має свою особливість, оскільки обумовлена ідеологічним впливом і тиском. В мирні часи в демократичному суспільстві споглядаємо наявність академічної свободи, натомість, в воєнні часи і часи криз свобода обмежена. В повоєнні часи може бути амбівалентна ситуація: або утиски академічної свободи зберігаються, або відбувається повернення до мирного життя з демократичними устоями. Ситуація залежить від академічної спільноти, яка чи змирилася з тоталітаризмом в науці, чи повертається до мирного життя в науці і в соціумі.

Ключові слова: свобода, академічна свобода, творчість, освітній процес, ЗВО, гуманітарні науки, політизація гуманітарних наук, війна, гібридна війна, військовий стан, авторитаризм, демократизм в науці.

Актуальність (Introduction). Академічну свободу можна вважати однією з традиційних цінностей європейської політичної та суспільної думки. Протягом останніх десятиліть, академічна свобода актуалізується не тільки як важливий фактор науково-технічного прогресу, але й гуманітарного розвитку суспільства, розвитку людини. Проте, концепція академічної свободи не є остаточно сформованою, залишаючи можливість дискурсивного осмислення цього феномену.

Проблема академічної свободи на сьогоднішній день ускладнюється стрімким розвитком освітніх і дослідницьких технологій, змінами в організації освітньо-наукової діяльності, а саме онлайн-форматом освітнього та академічного процесу, які, в деякій мірі, ставлять під сумнів старі уявлення про академічну свободу та

академічну діяльність. Не можна залишити поза увагою повномасштабне вторгнення Росії в Україну, що також негативно впливає на формування і функціонування академічної свободи в нашому науковому і освітянському просторі. Цілком природно виникає запитання: як в умовах повномасштабної військової агресії та гібридної війни зберегти свободу слова, свободу мислення, свободу світогляду, свободу віросповідання, свободу академічної діяльності- викладання, навчання, виховання? Болючим питанням є на сьогодні дотримання академічної свободи в гуманітарних науках під час війни. Як не скотитися до тоталітарного контролю в науковій та академічній сферах? Які чинники цьому мають завадити? Як запобігти ситуації, щоб гуманітарне знання не стало служницею ідеології, оскільки такий

© Додонова В. І.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 14(2) 2023

прецедент на теренах нашої країни вже був?

Оскільки головним суб'єктом академічної діяльності є людина, то варто зауважити, що академічна свобода є невід'ємною складовою процесу формування особистості. Підґрунтям цього процесу повинна бути конституційна вимога поваги людської гідності, гідності науково-педагогічного працівника, утвердження академічної свободи та права на вільний розвиток особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Метою статті є висвітлення сутності академічної свободи в гуманітарних науках під час війни.

Методи (Methods). В якості методології аналізу проблеми задіяні такі методи: дискурс-аналіз, феноменологічний метод, кейс-стаді, компаративістський, історичний. Розкриваючи сутність академічної свободи, необхідно зосередити свою увагу на декількох аспектах проблеми, а саме академічній свободі як феномену в науці та освітньому середовищі, академічній свободі в гуманітарних науках та академічній свободі в воєнний та повоєнний часи.

Результати (Results). Розуміння змісту академічної свободи в сучасному українському науковому дискурсі. В українському науковому дискурсі під академічною свободою розуміють досить широкий спектр позицій. Викристалізувалися два основних напрямки дослідження педагогічний та юридичний. Так, педагогічний напрям вивчення академічної свободи у закладах вищої освіти репрезентовано у наукових розвідках Д. Герцюка, М. Гриценко, Р. Вербової, Н. Костенко, С. Поляруш-Сафроненко та ін. Юридичний аспект вивчення академічної свободи наголошує на проблемі прав і свобод в академічному середовищі, а також на правових аспектах автономії закладу освіти та академічної свободи викладача

і репрезентується роботами В. Давидової, Н. Маслової, Т. Мілової, С. Посканзера, М. Савчина та ін.

Цікавим є визначення проблемного поля академічної свободи, що пропонує Н. Маслової, яка наголошує на тому, що «традиція вживання терміна «академічна свобода» сформована в процесі історичного розвитку європейської вищої освіти і яскраво представлена в політиці Американської асоціації університетських професорів..., яка визначає та захищає академічну свободу викладачів вищих навчальних закладів. Крім свободи викладання та наукових досліджень, у літературі також розглядається свобода академічного управління як колективне втілення академічної свободи. Інша традиція стосується так званих інтелектуальних прав студентів. Відповідна література зазвичай стосується інтелектуальних свобод студента як у межах академічного середовища, так і поза цими межами, часто як частина більш широкої проблематики індивідуальних прав, що включає право на належну процедуру та інші громадянські свободи. Третя традиція стосується інтелектуальної свободи в початковій та/або середній освіті. Відповідна література зазвичай стосується як вчителів, так і учнів, чий інтелектуальні свободи тісно взаємопов'язані, але деякі автори зосереджують свою увагу, передусім, на учнях. Четверта традиція пов'язана виключно з американською політико-правовою практикою і стосується, передусім, Першої поправки до Конституції США щодо прав студентів і викладачів у сфері державної освіти. Судова практика у цій сфері є складовою, включаючи випадки, коли суди явно посиляються на «академічну свободу», але не обмежуються нею. П'ята традиція пов'язує академічну свободу з діяльністю публічних бібліотек. У цьому контексті одним із найбільш яскравих захисників вільного доступу до інформації та наукових ідей є Американська бібліотечна асоціація (АБА). Завдяки своєму Управлінню інтелектуальної свободи АБА має давню іс-

торію, допомагаючи бібліотекам захищати інтелектуальні права своїх меценатів та цілісність своїх колекцій» [1].

Звертаючись до Закону України від 1 липня 2014 року «Про вищу освіту», слід зазначити, що в ньому розширено межі використання академічної свободи та надано їй визначення, а саме «Академічна свобода – це самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом» [2].

Ключовими в цьому визначенні є поняття свобода слова і творчість, ті позиції, власне, без яких неможлива ні наукова, ні академічна діяльність, ні формування особистості. Свобода слова та інтелектуальна свобода, яка безпосередньо пов'язана з творчим процесом, обґрунтовуються основним правом людини на автономію та самовираження; значенням інтелектуальної свободи для пошуку істини та прогресу знань; роллю інтелектуальної свободи в демократичному самоврядуванні.

Класичним визначенням академічної свободи серед українських науковців вважається те, що надав Д. Герцюк, а саме: 1) свобода членів академічного співтовариства, кожного зокрема чи всіх разом, у прагненні до розвитку і передачі знань через дослідження, викладання, творчу діяльність; 2) утримання з боку владних структур від використання системи освіти як інструменту для пропаганди; 3) забезпечення викладацькому складу і студентам усіх вищих навчальних закладів умов для автономії і свободи викладання, навчання і дослідницької діяльності без зовнішнього втручання; 4) відкритий доступ до інформації про суспільні справи і справи своєї установи, мож-

ливість обмінюватися інформацією зі своїми колегами у своїй країні і за кордоном [3].

Дотичним до попереднього є визначення Н. Маслової, яка наголошує на тому, що «академічна свобода це свобода здійснення академічної діяльності»... вона а) включає свободу викладання, навчання та дослідження; б) є типом інтелектуальної свободи; в) має специфіку залежно від академічних ролей і контекстів; г) має вирішальне значення на всіх рівнях освіти та у всіх навчальних закладах; ґ) має індивідуальний, колективний та інституційний аспекти; д) є основою для академічної цілісності будь-яких академічних заходів чи установ. Також академічна свобода «часто розглядається як традиція, що коріниться в історії європейської вищої освіти. Втім, ця традиція має розвиватися разом зі зміною епох та адаптуватися до конкретних громадсько-політичних та соціально-економічних обставин. Але академічна свобода є не просто традицією – це об'єктивна необхідність для академічної діяльності завжди і скрізь» [1].

На думку С. Поляруш-Сафроненко, «академічна свобода в демократичній державі передбачає право викладача викладати так, як він вважає за потрібне. Можна сказати, що академічна свобода – це прояв і продовження права на поширення інформації, свободи думки і слова. Студентам академічна свобода дає можливість вибирати таких викладачів, чий погляд та підходи до досліджуваної дисципліни представляються найбільш прийнятними. Разом з тим, свобода викладання повинна мати свої межі, які мають бути встановлені в законодавстві та зводиться до заборони надавати студентам ідеї, що пропагують насильство, зневагу або ненависть до прав і свобод інших людей та громадян» [4].

Свого часу представник німецької класичної філософії І. Кант наголошував на тому, що розуміння і розгляд проблеми має не розпочинатися з визначення, а ним закінчуватись, аби побачити весь

спектр думок щодо цього феномену. Отже, підсумовуючи розуміння академічної свободи в сучасному науковому дискурсі можна дещо спрощено її визначити в чотирьохвимірному ракурсі: як свободу викладання, свободу наукового дослідження, свободу навчання, інституціональну автономію закладу вищої освіти. *Політико-ідеологічна забарвленість академічної свободи.* Академічний процес відбувається не в абстрактному середовищі, яке позбавлене впливу політичних факторів, а навпаки в соціокультурному середовищі, яке само зазнає постійного тиску з боку політичної влади. Це може бути як жорсткий і прямий тиск, прикладом якого є тоталітарні суспільства, так і опосередкований, що ми спостерігаємо в демократичних суспільствах. Але іноді в демократичному суспільстві теж є прояви тоталітарного ставлення до академічної спільноти. В цьому аспекті слід звернутися до статті Н. Давидової «Академічна свобода та автономія закладу освіти: межі здійснення», в якій вона аналізує об'єктивні та суб'єктивні обмеження академічної свободи професорсько-викладацького складу під час холодної війни США та Радянським Союзом саме у лідера світової демократії – США. В цей період «поширеними стали спори щодо обмеження академічної свободи викладачів на підставі їх належності до комуністичної партії чи поширення ними комуністичної ідеології. Питання змісту права на академічну свободу набуло особливої актуальності в період маккартизму – руху в суспільному житті США наприкінці 1940-1957 рр., що супроводжувався посиленням антикомуністичних настроїв і політичними репресіями стосовно прихильників Радянського Союзу. Частими були політично мотивовані, не обґрунтовані фактами звинувачення у нелояльності до американської влади. У 1950–1960-х рр. (період холодної війни) звичайною була практика заборони друку книг, звільнення за підтримку комунізму та соціалізму, примушування дати клятву вірності. У справі *Adler v. Board of Education of the City of New York* Ірвінгу

Адлеру, вчителю математики і члену комуністичної партії, було відмовлено у прийнятті на роботу на підставі Фейнберґського закону штату Нью-Йорк 1949 р., згідно з яким державним закладам, у тому числі школам та університетам штату, заборонялося приймати на роботу осіб, які пропагують повалення влади на федеральному рівні чи рівні штату або закликають до перевороту. Холодна війна минулого століття викликала занепокоєння в американському суспільстві, а причиною прийняття такого Закону послужила необхідність виявлення та відсторонення від роботи прихильників комуністичної партії. Шестеро із дев'яти (тобто необхідна більшість) суддів Верховного Суду США підтримали конституційність Закону, аргументуючи свою позицію так: «Штат має конституційне право захищати незрілі уми дітей у державних школах від підривної пропаганди, поширюваної тими, до кого діти звертаються за порадою як до лідера». Важливість цього рішення полягає в тому, що Уільям Дуглас, один із трьох суддів, які не погодилися з позицією більшості, вперше вжив словосполучення «академічна свобода», пов'язуючи її з базовими цінностями Першої поправки. Справа *Adler v. Board of Education of the City of New York* не створила прецеденту, в якому було б визнано окреме право професора на академічну свободу, але заклала важливе підґрунтя для подальшого наповнення юридичним змістом цього важливого для освітнього права поняття. Наведена судова справа встановила правило, згідно з яким у разі конфлікту між інституційною свободою закладу освіти та академічною свободою викладача перевага надається першому. Конфлікт між правом освітнього закладу на інституційну автономію та правом вчителя/викладача на академічну свободу можна порівняти з конфліктом між колективним та індивідуальним правом» [5]. Отже, обертаючи цю проблему в «філософську обгортку», слід зазначити, що конфлікт між одиничним і загальним вирішується на користь загального.

Якщо ж звертатися до історії науки в СРСР, то знайдемо багато прикладів обмеження академічної свободи саме в аспекті пошуку істини і динамічного розвитку науки. Достатньо звернутися до монографії Грехема «Розвиток природознавчих наук в СРСР», в якій він детально описує розправи над генетикою, кібернетикою, епопею академіка Лисенка, кукурудзяну лихоманку М. Хрущова, боротьбу з опортунізмом в філософії та історичних науках, аби зрозуміти, що поняття академічної свободи носило дуже умовний характер, власне кажучи, такого явища на той час не існувало [6].

Проблема академічної свободи в гуманітарному знанні напругу пов'язана з таким феноменом як політизація та ідеологізація суспільного життя. На думку М. Савчина «...для України як постколоніальної країни, яка має в галузі освіти та науки істотні впливи авторитарних традицій Російської імперії та Радянського Союзу, поки що притаманні лише зародки академічної свободи. З казарменим устроєм та істотними обмеженнями інтелектуальної свободи в умовах такої авторитарної традиції істотної шкоди було завдано шкоди саме гуманітарним наукам, оскільки переважна більшість ідей у цій сфері піддавалася цензурі, а їх носії-науковці часто переслідувалися, включаючи з фізичним знищенням. Натомість природничі науки ці режими використовували для просування ідей могутності Російської і радянської імперій та як доказ їх наукового та індустріального потенціалу. На виході ми маємо нерівні стартові умови для розвитку природничих і гуманітарних наук у контексті як їх саморегулювання і саморозвитку, так і доступу до світової наукової спадщини [7].

Якщо звернутися до сучасних реалій в Україні в аспекті академічних свобод, то «слід зазначити, що на сьогодні стан академічних свобод в Україні ще зазнає своїх постколоніальних впливів, що підтверджується дирижизмом МОН в академічному середовищі, централізацією управління у багатьох університетах та

факультетах, обмеженням доступу до інформації та інфляцією наукових досліджень, особливо в гуманітарній сфері. Остання проблема пов'язана із багаторічним ідеологічним диктатом у наукових дослідженнях» [7].

Реальними були випадки в науковому житті філософів, істориків, філологів, коли вони були змушені декілька разів переробляти дисертацію у зв'язку зі зміною політичного курсу партії, черговою смертю генсека Компартії, оскільки посилення на «праці класиків» у наукових творах було обов'язковим. Правда, якщо це дійсно посилення на першоджерела, то це свідчило про ретельну обробку матеріалу, герменевтичний підхід до аналізу текстів, але пильнували не стільки за цим, скільки за ідеологічною чистотою та дотриманням «всіх норм» захисту дисертації.

Безумовно, що така ситуація є проявом неповаги до людської гідності та розвитку академічних свобод. Саме тому в українському науковому дискурсі має відбутися поворот на 180 градусів в бік проблематики академічної свободи в контексті поваги до людської гідності та свободи розвитку особистості.

Суть академічної свободи врешті-решт полягає в творчому обміні ідеями, образами, концепціями і можливістю їх вільно репрезентувати, розраховуючи на конструктивну критику. Це має стосуватися всіх рівнів академічного середовища від вертикалі ЗВО-МОН, професор-доцент, до професор-студент. Не треба соромитись факту усвідомлення, що академічна свобода є необхідною умовою освітнього процесу, який зумовлює формування розвиненої особистості. Це не рецидив радянського часу, це реальна ситуація в сучасній Україні, і в інших країнах, це остаточна і головна *мета* академічного процесу. «...академічна свобода надає можливість визначити, яку саме проблему особисто кожен окреслює в процесі викладання та навчання. А це зумовлює персоналістські виміри академічної свободи, тому що навіть університет тут

виступає як «особа», яка має певні права та обов'язки завдяки об'єктам освітнього процесу» [8]. Університет розвивається, в ньому формуються наукові ідеї, оскільки він є місцем комунікації, циркуляції думки у масштабах цілої країни. Саме в університетському осередку формуються наукові школи. Незважаючи на те, що зараз не модно обговорювати питання про розвинути(критично мислячу) особистість, ця проблема залишається актуальною. Саме питання академічної свободи робить її такою.

Процес виховання людини – це постійний процес, життєвий. Ми первинно соціалізуємось в одних умовах, згодом все змінюється і соціалізація перетворюється на ресоціалізацію. І хоча зараз в законі про освіту не акцентується уваги на вихованні особистості, але педагогічний процес не може уникнути цього питання. Під час вивчення дисциплін ми виховуємо особистість, формуємо її світоглядні орієнтири, коректуємо ціннісні орієнтації, що є дуже важливим для майбутнього нашої країни. Якщо академічної свободи не буде, то виховати вільну людину буде неможливо, оскільки її свідомість буде затишнута у «прокрустове ложе» ідеологічних вказівок. І, в кінцевому рахунку, будемо мати слухняного виконавця. Тому проблема академічної свободи виходить за межі аудиторії і несе набагато більший смисл ніж здається на перший погляд. Тільки поверхнево розглядаючи проблему, складається враження, що вона не може виходити за межі академічного середовища, насправді вона носить глибокий характер. Це щеплення ментальних установок щодо меж мислення і стереотипів сприйняття і наукової і політичної і культурної інформації. Складається такий ланцюжок: знання-дія-результат. Якщо прибрати хоча б одну складову цього ланцюжка, то на виході будемо мати « довірливе створіння» до всієї інформації, яка, наче помиї виливається на голову сучасної людини. Постійне оновлення знань – це рух людини вперед в

своєму розвитку. Дуже важливо якими знаннями і в яких умовах ми їх надаємо.

Отже, в кінцевому рахунку маємо зазначити, що академічна свобода несе в собі великий персоналістичний потенціал, що сприятиме формуванню громадянина, який здатний критично мислити.

Гуманітарні науки та академічна свобода в воєнний і повоєнний часи. Закони України «Про освіту» та «Про вищу освіту» закріпили два прогресивні положення в освітній сфері нашої держави: право учасників освітнього процесу на академічну свободу та право закладу освіти на інституційну автономію, кожне з яких має межі. Але маємо дуже часто конфліктні ситуації між цими двома правами. «Колізія між інституційною свободою та свободою індивіда є прикладом конфронтації колективного та індивідуального інтересу. Споконвічна проблема виявлення та закріплення демаркаційної межі між приватним та публічним началом має свій специфічний вияв також у сфері освіти, зокрема, у вигляді конфлікту між публічним інтересом у суспільній безпеці та академічною свободою вчителя/викладача, у якому перевага віддається першому» [5].

В гуманітарних науках академічна свобода має свою особливість, оскільки обумовлена ідеологічним впливом і тиском на суспільні науки. Можемо прослідкувати таку залежність в мирні часи в демократичному суспільстві багато свободи і політичної і академічної, натомість в воєнні часи і часи криз цю свободу добре обмежують. В повоєнні часи може бути амбівалентна ситуація або утиски академічної свободи зберігаються, або відбувається повернення до мирного життя з демократичними устоями. Ця ситуація залежить від академічної спільноти, яка або змирилася з тоталітаризмом в науці, або розуміючи, що то вимушена міра, повертається до мирного життя в науці.

Чим обумовлено обмеження академічної свободи в гуманітарних науках в воєнний час? Відповідь на це питання знаходиться в межах розуміння функціонування гібридної війни, коли вагомим

фронтом є ціннісні ідеологічна конфронтація. І гуманітарні та суспільні науки є тим полем політичної боротьби, яке часто використовується противником для досягнення своїх цілей. Саме тому аби не давати йому тло для насадження своїх ворожих поглядів і відбувається обмеження і політичної і академічної свобод. Отже, суперечність між закладом освіти і НПП буде вирішуватися на користь закладу освіти, якщо погляди викладача несуть загрозу політичному устрою держави.

Які виклики перед науковою спільнотою ставить війна? На мою думку, наукова спільнота має дотримуватись раціонального балансу, з одного боку, між власними науковими інтересами і уподобаннями, спрямованістю на пошук істини і об'єктивного уявлення реальності, свободи слова, з іншого, інтересами держави і ЗВО. При цьому потрібно усвідомлювати, що власні інтереси в цей час однозначно повинні поступатися місцем загальним. Які пастки можуть спіткати на цьому шляху? Це – затягування в болото авторитаризму, перетворення цензури і самоцензури військового часу на норму повсякденного академічного життя, різке зниження творчого потенціалу, свідоме самообмеження дослідницького поля темами і проблемами, які не викликають обурень у масовій свідомості (пусті лаяльні дослідження).

Сьогодні ми критично ставимося до радянських методів менеджменту в науці, але чи винесли ми з них урок для себе? Чи не є порушенням академічної свободи законодавча заборона цитувань в Україні російськомовних наукових публікацій? Чи сприяє гранична ідеологізація в умовах війни творчому пошуку вченого?

Як вказував у 2015 році М.В. Попович, «відкрита агресія Росії, спрямована проти України, і мужній опір українців в збройній боротьбі показали не тільки значний моральний і ідейний ресурс української сторони в конфлікті, що розгорівся, а й недоліки і слабкі місця української держави і українського суспільства» [9]. І далі: «Треба визнати, що і в

українському суспільстві ознайомленість із власними культурно-політичними традиціями залишає бажати кращого. Це знаходить вияв сьогодні у зв'язку із зростанням політичної культури суспільства, яке все більше структурується не на почуттях особистої довіри чи недовіри персонально до того чи іншого діяча, що відділяють «своїх» від «чужих», а на певних ідейних принципах... Нарешті, не слід ігнорувати реальних і потенційних друзів України в російському середовищі. В російській спільноті ще живі традиції боротьби «за нашу і вашу свободу», хоча вони й придушені панівним російським націоналізмом або й стадною ксенофобською свідомістю» [9]. М.В. Попович вказував, що потрібно не відгороджуватися від проблем, а спокійно та виважено обговорювати їх в академічному середовищі, треба вивчати і знати думки супротивників, витримувати духовну конкуренцію між нашими ментальними світами. Свідоме самоізолювання цьому не сприяє.

Висновки і перспективи (Discussion). Підсумовуючи матеріал, слід зазначити, що академічна свобода – це опція суспільного життя, яка демонструє ступінь свободи слова та свободи творчості в академічному середовищі. Її можна описати в чотирьохвимірному ракурсі: як свободу викладання, свободу наукового дослідження, свободу навчання, інституціональну автономію закладу вищої освіти. В сучасному українському науковому дискурсі існує два основних підходи до розуміння змісту академічної свободи, а саме педагогічний та юридичний. Гуманітарні науки зазнають більшого впливу політичних та ідеологічних важелів, що спричиняло багато шкоди в розвитку науки і може спричинити в майбутньому. В сучасній Україні ще відчувається вплив диригування МОН всіх освітніх процесів. Під час війни діють свої методи управління наукою, особливо гуманітаристикою, які обумовлені необхідністю захистити свій інформаційний простір, свої

цінності та ідеали, консолідувати суспільства проти ворога. Це неминуче призводить до тимчасового обмеження прав громадян, включаючи свободу в академічній царині. Але процес антидемократизації в науці може затягнутися і мати фатальні наслідки для демократичного устрою. Саме тому в повоєнні часи наукова спільнота має докласти зусиль, аби повернутися до демократичного життя і в науці, і в соціумі.

Список використаних джерел:

1. Маслова Н.Г. Юридична природа академічної свободи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 53. Т. 2. С. 169-174.
2. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 37-38. ст. 2004. зі змінами. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Герцюк Д. Академічні свободи у системі цінностей вищої освіти: еволюція і сучасний стан. *Вісник Львівського університету*. Серія педагогічна. 2009. Вип. 25, Ч. 4. С. 16-24.
4. Поляруш-Сафроненко С.О. Академічна свобода як культурне право людини і громадянина: поняття та перспективи закріплення в Україні. Освіта та наука: трансформація, відповідальність, академічна свобода : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Університет економіки та права «КРОК», 5 березня 2021 р.). Київ, 2021. С. 1-3.
5. Давидова Наталія. Академічна свобода та автономія закладу освіти: межі здійснення. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 6. С. 21-24.
6. Graham Loren R. Science, Philosophy, and Human Behavior in the Soviet Union. Columbia Univ Pr. 1st Ed.; 1987. 565 p.
7. Савчин М.В. Академічна свобода та право індивіда на розвиток (про формування світу ідей та обмін ними). *Університетські наукові записки*. 2019, № 69-70. С. 6-26.
8. Вербова Р. Персоналістські вимири академічної свободи. Освіта та наука: трансформація, відповідальність, академічна свобода: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Університет економіки та права «КРОК», 5 березня 2021 р.). Київ, 2021.
9. Попович М. З приводу використання наукового матеріалів інформаційній війні Росії проти України. Аналітична записка. https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid02gzCbZNur2AmggiDyvdJbNU79yrqkcLzpkubFQnq8ptRzCfFhn7DjSxe4p3p6G4l&id=1093005959
10. Мілова Т. Поняття та структура права людини і громадянина на академічну свободу. *Наукові записки Кіровоградського державного університету імені Володимира Винниченка*. 2017. № 1. URL: <https://bit.ly/2Kp6cit>.
11. American Association of University Professors, Policy Documents and Reports, 11th ed. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2015. 432 p.
12. Downs D.A. Restoring Free Speech and Liberty on Campus. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 320 p.
13. Lukianoff G. Unlearning Liberty: Campus Censorship and the End of American Debate. New York: Encounter Books, 2014. 304 p.
14. Macfarlane B. Freedom to Learn: The Threat to Student Academic Freedom and Why It Needs to Be Reclaimed. New York: Routledge, 2017. 140 p.
15. Pipkin G., Cossett Lent R. At the Schoolhouse Gate: Lessons in Intellectual Freedom. Portsmouth, NH: Heinemann, 2002. 256 p.

Reference:

1. Maslova N.H. Yurydychna pryroda akademichnoi svobody. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. 2018. Vyp. 53. T. 2. S. 169-174.
2. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 r. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*. 2014. № 37-38. st. 2004. zi

zminamy. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

3. Hertsiuk D. Akademichni svobody u systemi tsinnosti vyshchoi osvity: evoliutsiia i suchasnyi stan. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia pedahohichna. 2009. Vyp. 25, Ch. 4. S. 16-24.

4. Poliarush-Safronenko S.O. Akademichna svoboda yak kulturne pravo liudyny i hromadianyna: poniattia ta perspektyvy zakriplennia v Ukraini. Osvita ta nauka: transformatsiia, vidpovidalnist, akademichna svoboda : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Universytet ekonomiky ta prava «KROK», 5 bereznia 2021 r.). Kyiv, 2021. S. 1-3.

5. Davydova Nataliia. Akademichna svoboda ta avtonomiia zakladu osvity: mezhi zdiisnennia. Pidpriemstvo, hospodarstvo i pravo. 2018. № 6. S. 21-24.

6. Graham Loren R. Science, Philosophy, and Human Behavior in the Soviet Union. Columbia Univ Pr. 1st Ed.; 1987. 565 p.

7. Savchyn M.V. Akademichna svoboda ta pravo indyvida na rozvytok (pro formuvannia svitu idei ta obmin nymy). Universytetski naukovy zapysky. 2019, № 69-70. S. 6-26.

8. Verbova R. Personalistski vymiry akademichnoi svobody. Osvita ta nauka: transformatsiia, vidpovidalnist, akademichna svoboda : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Universytet ekonomiky ta prava «KROK», 5 bereznia 2021 r.). Kyiv, 2021.

9. Popovych M. Z pryvodu vykorystannia naukovooho materialiv informatsiinii viini Rosii proty Ukrainy. Analitychna zapyska. https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid02gzCbZNur2AmggiDyvdJb bNU79yrqkcLzpkubFQnq8ptRrZCfFhn7DjSxe4p3p6G4l&id=1093005959

10. Milova T. Poniattia ta struktura prava liudyny i hromadianyna na akademichnu svobodu. Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho universyteti imeni Volodymyra Vynnychenka. 2017. № 1. URL : <https://bit.ly/2Kp6cit>.

11. American Association of University Professors, Policy Documents and Reports, 11th ed. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2015. 432 p.

12. Downs D.A. Restoring Free Speech and Liberty on Campus. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 320 p.

13. Lukianoff G. Unlearning Liberty: Campus Censorship and the End of American Debate. New York: Encounter Books, 2014. 304 p.

14. Macfarlane B. Freedom to Learn: The Threat to Student Academic Freedom and Why It Needs to Be Reclaimed. New York: Routledge, 2017. 140 p.

15. Pipkin G., Cossett Lent R. At the Schoolhouse Gate: Lessons in Intellectual Freedom. Portsmouth, NH: Heinemann, 2002. 256 p.

ACADEMIC FREEDOM IN THE HUMANITIES: CHALLENGES OF WARTIME Dodonova V. I.

Abstract. *The article examines the problem of academic freedom in three dimensions: the understanding of academic freedom in modern Ukrainian discourse, the specifics of academic freedom in the humanities, and academic freedom in wartime. Considerable attention is paid to the mutual influence of academic freedom on personality development and vice versa. The methodological basis is the method of discourse analysis, case study, phenomenological, comparative, historical. The understanding of academic freedom in the works of Ukrainian scientists is considered, two directions of analysis of academic freedom are distinguished: pedagogical and legal. Academic freedom is understood as freedom of*

© Додонова В. І.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 14(2) 2023

teaching, freedom of scientific research, freedom of study, institutional autonomy of a higher education institution. In the humanities, academic freedom has its own peculiarity, as it is conditioned by ideological influence and pressure. In times of peace in a democratic society, we consider the presence of academic freedom, on the other hand, in times of war and times of crisis, freedom is limited. In post-war times, there can be an ambivalent situation: either the oppression of academic freedom persists, or there is a return to a peaceful life with democratic foundations. In post-war times, there can be an ambivalent situation: either the oppression of academic freedom persists, or there is a return to a peaceful life with democratic foundations. The situation depends on the academic community, which has either come to terms with totalitarianism in science, or is returning to a peaceful life in science and society.

Key words: *freedom, academic freedom, creativity, educational process, higher education, humanities, politicization of humanities, war, hybrid war, martial law, authoritarianism, democracy in science.*